

Вплив проблемних активів на стабільність функціонування банківських установ

Проаналізовано причини виникнення проблемних активів, розглянуто питання їхнього впливу на діяльність банківських установ України та заходи, які сприятимуть позбавленню банками таких активів для стабілізації функціонування банківської системи України. Наведено динаміку обсягів резервів та визначено їх вплив на фінансові результати банківської системи.

Ключові слова: проблемні активи, банківська система, резерви за кредитними операціями.

Становлення конкурентоздатної економіки України в сучасних умовах неможливе без забезпечення високого рівня стійкості банківської системи. Разом з тим в умовах негативного впливу фінансово-економічної кризи на діяльність вітчизняних банків привертає увагу тенденція погіршення якості активів, що призводить до збитковості банківських установ. Велика кількість прострочених кредитів призводить до падіння довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем з платоспроможністю та ліквідністю, погіршення репутації банку. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків. Погіршення фінансового стану банківської системи зменшує обсяги кредитування реального сектору економіки, негативно впливаючи на її розвиток. Тому на сьогодні у практичній діяльності актуальною є проблема оцінювання впливу на діяльність банківської системи потенційного чинника її стабілізації, а саме банківських активів.

Окремі питання роботи з проблемними активами України викладені в роботах вітчизняних економістів. Наприклад, аспекти поточного стану банківської системи розкрили Г.Т. Карчева, О.І. Барановський, О.В. Дзюблук. Питання становлення і розвитку методик роботи з проблемними активами знайшли відображення у науковому доробку зарубіжних і вітчизняних дослідників – таких, як В.І. Міщенко, А.І. Граділь, А.А. Хандриков, М.В. Ніконова та ін. Разом з тим питання впливу проблемних активів на стабільність функціонування банківської системи України вимагає подальшого дослідження, а також застосування заходів, реалізація яких сприяла б позбавленню банками проблемних активів.

Мета дослідження – визначити джерела формування і проаналізувати причини виникнення проблемних активів, визначити наслідки їхнього впливу на стабільність функціонування банківської системи України.

Для осмислення причини виникнення проблемних активів звернемось до джерел їх виникнення. Проблемні активи формуються згідно з активними банківськими операціями, до яких належить надання кредитів, придбання цінних паперів, лізингові, факторингові та інші операції, які мають на меті використання власних і залучених активів з метою отримання прибутку і забезпечення діяльності. Проте їхній відсоток мізерний порівняно з проблемними активами, які виникли внаслідок неповернення виданих банком кредитів чи через неповернення коштів, вкладених в операції з цінними паперами.

Нарощування швидкими темпами комерційними банками обсягів кредитування, особливо протягом 2005-2008 рр. призвело до значного зростання кредитних ризиків, зокрема кількісне зростання кредитів було діаметрально протилежним до рівня їх якості. Варто виокремити ряд характерних ознак, притаманних процесу банківського кредитування останніх декількох років:

- поверхневе і необґрунтоване визначення фінансового стану та кредитоспроможності позичальників;
- неналежне проведення оцінки заставного забезпечення за кредитом;
- невідповідність валюти кредитування валюті доходів позичальника, зокрема значне зростання обсягів кредитів саме в іноземній валюті (переважно у дол. США), що призводило до зростання валютних ризиків фінансування кредитів в іноземній валюті переважно за рахунок коштів, залучених на зовнішніх ринках;
- відсутність якісного і об'єктивного моніторингу фінансового стану боржників під час усього строку дії кредитного договору;
- нехтування принципом мінімізації ризикованості кредитних вкладень і спрямування усіх зусиль на отримання максимальних прибутків.

Дані фактори визначають саме недоліки у кредитній політиці багатьох вітчизняних комерційних банків і, як наслідок, формування ними неякісного кредитного портфеля. Виявлення «вузьких місць» у кредитній діяльності банківських установ значною мірою було спричинено також впливом екзогенних факторів, зокрема:

- розгортанням кризових явищ в економічно розвинутих країнах світу, що зумовило погіршення макроекономічної кон'юнктури й послаблення ділової активності економічних суб'єктів;
- курсовими коливаннями, зокрема девальвацією гривні, що призвело до зміщення валютного ризику на приватний сектор і спричинило нестабільність обмінного курсу. Зокрема, гривня знецінилася на 50% з початку 2009 р. і майже на 70% щодо найвищого рівня (4,5 грн. за долар на початку липня 2008 р.). Відповідно, для тієї категорії позичальників, які отримують доходи у національній валюті, вартість валютних кредитів у гривневому еквіваленті зросла майже на 34,6% – до 391,6 млрд. грн., попри скорочення вартості кредитів у доларовому еквіваленті (близько 3%), що негативно позначилося на їх кредитоспроможності [1, с. 13].

Вплив вищезазначених чинників суттєво погіршив стан банківських кредитів, призвів до збільшення частки «недоброякісних» активів, що в кінцевому підсумку спричинило зростання сумнівної та безнадійної заборгованостей.

На сьогодні точні дані про реальний обсяг проблемних кредитів, сформованих в українській банківській системі, відсутні. Так, згідно з даними Національного банку України, станом на 1.06.2010 р. обсяг негативно класифікованої заборгованості (простроченої і сумнівної) виріс на 51,9 млрд. грн. (або в 3,9 разу) – з 18,0 до 69,6 млрд. грн. [2], а питома вага проблемної заборгованості досягла 9,8%. Інші цифри наводить міжнародне агентство Fitch Ratings. Згідно з результатами дослідження українських банків, яким агентство присвоює рейтинги (сьогодні таких 12), частка проблемних кредитів станом на кінець 2009 р. становила понад 34%. Відмінність оцінок Національного банку України та рейтингових агентств щодо частки

проблемних кредитів в українських банках пояснюється насамперед різними методиками розрахунків. Так, Fitch у цей показник, окрім прострочених кредитів, включає і реструктуризовані позики. Україна перебуває в числі 26 «дуже чутливих до кризи» країн, що розвиваються за пропорцією поганих кредитів у загальному обсязі корпоративного боргу. За даними DB Research, зростання реальної частки проблемних кредитів на початок 2011 р. становитиме за песимістичним сценарієм – до 60%, за реалістичним – складе 30-45% [3].

Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків (рис. 1). Зростання проблемної заборгованості в першу чергу, спричинює збільшення обсягу втрат, пов'язаних із неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом. По-друге, призводить до появи додаткових операційних витрат, пов'язаних із поверненням проблемного кредиту, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. По-третє, негативно відображається на репутації банку, його рейтингах, що спричинює зниження рівня довіри з боку вкладників та інвесторів [4, с. 198]. Крім того, збиток, завданий банку, може бути пов'язаний із збільшенням адміністративних витрат, оскільки проблемні позики вимагають особливої уваги кредитного персоналу, непродуктивної витрати часу на підтримку структури балансу. Підвищується загроза відтоку кваліфікованих кадрів через зниження можливостей їхнього стимулювання в умовах падіння прибутковості операцій.

Рис. 1. Втрати банку від проблемних активів

Додатковим навантаженням на комерційний банк щодо підвищення його ліквідності є вимога регулятора, яка полягає в обов'язковому формуванні резерву під проблемні кредити, що істотно впливає на діяльність комерційного банку. Обсяг резервів потрібно підтримувати на достатньо високому рівні, що своєю чергою негативно впливає на рентабельність активів і можливість кредитування в масштабах, необхідних суб'єктам господарювання. Цей захід з боку регулятора є цілком виправданим, але якщо проблемні активи комерційного банку становлять значну частку, а згідно з вимогами резерв формується на 100% від суми проблемного активу, то це призводить до істотних проблем у ліквідності, оскільки банки замість здійснення вкладень у прибуткові активи несуть витрати на формування резервів за кредитними операціями (так зване інвестування у «подушку безпеки»).

Вітчизняні банки неякісно здійснювали перевірку показників кредитоспроможності позичальників та в багатьох випадках неадекватно оцінювали вартість матеріального забезпечення позичок, що призвело до виникнення проблемних кредитів і відповідно до збільшення обсягів резервів за кредитними операціями банків (табл. 1).

Із наведеної таблиці видно, що протягом проаналізованого періоду поступово зростають обсяги резервів відповідно до збільшення кредитного портфелю вітчизняних банків. При цьому за значного зростання кредитних вкладень банків питома вага резервів за кредитними операціями у витратах банків та у кредитному портфелі зменшувалась.

Найбільша питома вага резервів у кредитному портфелі спостерігалась у 2001 р. – 9,2%; це зумовлено, по-перше, жорсткішими умовами формування резервів, що було спричинено прийняттям нової редакції Постанови Національного банку України №279 «Про затвердження Положення про порядок формування

Таблиця 1

Показники впливу резервів за кредитними операціями на фінансові показники діяльності комерційних банків

На кінець року	Фінансовий результат, млн. грн.	Витрати банків, млн. грн.	Кредитний портфель, млн. грн.	Резерви за кредитними операціями, млн. грн.	Питома вага резервів за кредитними операціями у витратах банків, %	Питома вага резервів у кредитному портфелі, %
2001	530,0	8051,0	32097,0	2963,0	36,8	9,2
2002	685,0	9785,0	46736,0	3575,0	36,5	7,6
2003	827,0	13122,0	73442,0	4631,0	35,3	6,3
2004	1263,0	18809,0	97197,0	6367,0	33,9	6,6
2005	2170,0	25367,0	156385,0	8328,0	32,8	5,3
2006	4144,0	37501,0	269688,0	12246,0	32,7	4,5
2007	6620,0	61565,0	485507,0	18477,0	30,0	3,8
2008	7304,0	115276,0	792384,0	44502,0	38,6	5,6
2009	-38450,0	181445,0	747348,0	99238,0	54,7	13,3
1.12.2010	-9438,0	132540,0	757891,0	114774,0	86,6	15,1

* Складено на основі опрацювання [5-6].

та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» від 06 липня 2000 р.; по-друге, проблемними кредитними портфелями збанкрутілих системних банків «Україна» і «Слов'янський» та збитковою діяльністю «Ощадбанку».

З 2002 по 2008 рр. обсяги резервів та їх питома вага у проаналізованих показниках були стабільними: перевищення резервів над фінансовими результатами дорівнювало в середньому 5,4 разу, а питома вага резервів у витратах банків теж у середньому – 35,7%.

З 2008 р. в період загострення кризової ситуації за незначного зменшення кредитних вкладень банків питома вага резервів у фінансових показниках зростає. Зауважимо, що за одинадцять місяців 2010 р. банківські відрахування до резервів сягнули майже 114,8 млрд. грн., або 86,6% банківських витрат.

Варто зазначити, що формування резервів за рахунок збільшення валових витрат у період зростання обсягів кредитних вкладень (піднесення економіки) не має такого негативного впливу на фінансову стійкість та фінансовий результат діяльності банків, як у період банківської кризи (спаду в економіці).

Саме тому підвищення якості банківських активів, реструктуризація проблемних кредитів набуває особливо важливого значення щодо забезпечення ефективної кредитної діяльності комерційних банків зокрема та їх стабільного розвитку й фінансової стійкості в цілому.

Засобами боротьби з проблемними активами для фінансових установ на сьогодні є:

- звернення до колекторських компаній (обсяг ринку в 2010 р. склав 9–10 млрд. грн. [7]), діяльність яких чітко не врегульована і, окрім часткового повернення сумнівних активів у розряд ліквідних, спричинює вороже ставлення та несприйняття агресивних методів роботи з їхнього боку щодо позичальників. Тобто їхня діяльність негативно сприймається позичальниками, що спонукає вдаватися до юридичного шляху вирішення конфлікту;
- реструктуризація заборгованості позичальника за заздалегідь розробленими банком кількома варіантами, з огляду на оптимальний варіант для позичальника (зниження ставки, збільшення терміну кредиту, «кредитні канікули» тощо);
- звернення стягнення на заставне майно, яке потребує тривалого юридичного супроводу, що несе за собою додаткові витрати, а також наявність законодавчих обмежень щодо звернення стягнення на майно і ризику знецінення предмета забезпечення, що не дає змоги повністю відшкодувати проблемний актив.

Крім того, у другому півріччі 2010 р. Національний банк України активно почав втручатися у процес покращення фінансових показників українських банків. Спочатку 13 вересня 2010 р. регулятор видав відповідну Постанову Національного банку України №424 «Про затвердження Порядку формування банками резервів за кредитами і нарахованими за ними процентами та списання безнадійної заборгованості», а вже наприкінці року всім банкам було розіслано відповідний офіційний лист у зв'язку з тим, що робота зі списання проблемної заборгованості «здійснюється банками вкрай незадовільно». Однак неоднозначне тлумачення положень новоприйнятого Податкового кодексу щодо оподаткування списань проблемної заборгованості та рекомендаційний характер листа Національного банку України мали наслідком збереження

низької активності банків щодо очищення своїх балансів шляхом її списання за рахунок резервів.

Важливим кроком Національного банку України для покращення балансів вітчизняних банків стало введення в дію з 1 січня 2011 р. Постанови Національного банку України №593 «Про внесення змін до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», згідно з якою банки мають право формувати резерви під проблемні кредити без урахування реструктуризованих позик, обслуговування яких відбувається вчасно протягом півріччя. Це дозволить вивільнити заморожені в резервах кошти і покращити кредитний портфель багатьох банків. В першу чергу, це великі фінансові установи, які в 2010 р. відновили активність у кредитуванні корпоративного сектору економіки [7].

Ураховуючи вагомість проведеної банками роботи щодо реструктуризації кредитної заборгованості, внесені Постановою № 593 зміни забезпечать:

- збереження сприятливих умов для виконання позичальниками зобов'язань за реструктуризованими кредитами;
- об'єктивну оцінку кредито- та платоспроможності позичальників під час здійснення реструктуризації;
- формування резервів за реструктуризованими (продлонгованими) кредитами в обсягах, що відповідають рівню ризику таких операцій [8].

З урахуванням зазначеного внесені зміни сприятимуть підтримці позитивних зрушень в економіці України, своєчасному погашенню позичальниками заборгованості за кредитами та, як наслідок, виконанню банками зобов'язань перед вкладниками і кредиторами.

Проаналізувавши вищевикладену інформацію, можна зробити висновок про неефективність поточної роботи з проблемною заборгованістю, оскільки її частка в сукупному кредитному портфелі банківської системи має тенденцію до зростання. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків, оскільки банк несе витрати, пов'язані з неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. Формування резерву під проблемні кредити негативно впливає на рентабельність активів і призводить до істотних проблем у ліквідності, оскільки банки замість здійснення вкладень у прибуткові активи несуть витрати на формування резервів за кредитними операціями. Крім того, збиток, завданий банку, може бути пов'язаний із збільшенням адміністративних витрат, оскільки проблемні позики вимагають особливої уваги кредитного персоналу, непродуктивної витрати часу на підтримку структури балансу.

Дослідження статистичних даних про обсяги проблемних кредитів в банківській системі України і аналіз діяльності вітчизняних комерційних банків із повернення проблемних кредитів свідчать про те, що оптимального механізму вирішення проблеми простроченої заборгованості не розроблено, тому залишаються актуальними питання як поширення позитивного досвіду окремих кредитних установ і колекторських агентств, так і розроблення прогресивних методик з управління нею.

Список використаних джерел

1. Міщенко В. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні / В. Міщенко, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник НБУ. – 2009. – №5. – С. 12-17.
2. Проблемні кредити: Хто, скільки, кому і чому. – Режим доступу : <http://www.investadviser.com.ua/ukr/publications/3536.html>.
3. Управління проблемною заборгованістю і непрофільними активами банків з використанням інструментів первинного ринку та інститутів спільного інвестування: матеріали семінару IFC [«Управління проблемними та непрофільними активами кредитних організацій»], (Львів, 25 листопада 2010 р.) / Міжн. Фін. Корпорація.
4. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Режим доступу : http://www.library.tane.edu.ua/files/EVD/finansova_stiyk_bankiv_dzublyck.pdf.
5. Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2009 р. // Вісник НБУ. – 2009. – № 11. – С. 9.
6. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2011 р. // Вісник НБУ. – 2011. – №1. – С. 64.
7. Банківська система України на початку 2011 року: ключові тенденції розвитку. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/rurik_b_system_tendency_ukr.pdf
8. Про формування банками резервів за кредитною заборгованістю. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/pres_service/2011/rezerv_270111.pdf.

Дудинец Л.А. Влияние проблемных активов на стабильность функционирования банковских учреждений.

Проанализированы причины возникновения проблемных активов, рассмотрены вопросы их влияния на деятельность банковских учреждений Украины и меры, способствующие избавлению банками таких активов для стабилизации функционирования банковской системы Украины. Приведена динамика объемов резервов и определено их влияние на финансовые результаты банковской системы.

Ключевые слова: проблемные активы, банковская система, резервы по кредитным операциям.

Dudynets L.A. Impact Troubled Assets on the Stability of Banking Institutions.

The problem assets, the problems of their influence on the banking institutions of Ukraine and the measures that will facilitate disposal of such assets by banks to stabilize the banking system of Ukraine was analyzed. The dynamic of reserves and determined their influence on the financial performance of the banking system was shown.

Key word: problem assets, banking system, reserves for credit transactions.

Надійшло 25.03.2011 р.